

ՀԵՉԱԿ

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՕՐԳԱՆ ՀԵՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

1896—1897

Հայրենիքը ծածկված է ձիւնի տակ: Յոր-
գառաւ արեան հեռքերը լուացված են ձիւնով:
Բայց այդ սպիտակ սփռոցի նորանոր շերտերը շա-
րունակ ներկված են այն կարմիր հիւթով, որ
մարդկային կեանքի աղբիւրն է: Սովն այնտեղ
թագաւորում է: Երկիրն՝ ամբողջ ամուր սա-
ռոյցով կաշկանդված, մեռելային լուսթիւնը պա-
տած, անկենդան, մահամերձ, շղթայված բռնա-
կալի կապանքներով, կապարէ ամպերը ծանրացած
վրան, ինչպէս այն սուրն ու տաւարը, այն կը-
րակն ու մահակը, որ կախված են կիսաշունչ
ժողովուրդի գլխին, կողոպտված, ջարդված, սնան-
կացած, — մահն է տիրում այնտեղ ամբողջ
տարածութեան վրայ, տարածութիւն առանց հո-
րիզոնի, առանց լոյսի, առանց կեանքի: Կորացած
անապոյտն ճակատագրի հարուածների տակ, օր-
հասական հանդամանքների ու դէպքերի արիւնա-
շատ, կորստաբեր ճնշման տակ՝ կայ ժողովուրդը,
երկեւոր՝ սրտում, ցաւը՝ ամեն կողմ, կեանքը՝
զրկված ամեն արժէքից և մահը՝ իբրեւ վերջին
սփոփանք ու փրկութիւն: Ղա՛հ՝ հին տարին է, որ
այդպէս է աւարտում: Ղա՛հ նաև նոր տարին է, որ
այդպէս է սկսվում:

Մեռնելու ժամանակներ են:

Եւ սակայն կայ մէկ անհերքելի, բնական,
անբռնաբարելի իրաւունք, որ չէ տրվում ոչ ոքից,
որ ստեղծվում է ինքն իրան, որ աշխարհիս ամե-
նահզօրն իսկ ուրիշից խելու իրաւունք չունի, որ
ոչ ոք կործանելու կոչված չէ, բացի մահից, որը
մեր բնական վախճանն է: Ղա՛հ՝ ապրելու իրա-
ւունքն է:

Եւ ապրել չեն թողնում: Մի՛ Նէրօն, մի՛
Կալիգուլա և դրանց ծաղրանկար-մանրանկար մի
Համիդ, կարծել են և կարծում են, որ այդ ի-
րաւունքի դէմ իրանք կոչված են մաքառելու, որ
իրանք կարող են ոչնչացնել կեանքը, եթէ այդ
իրանց հաճոյք է պատճառում: Եւ սակայն, ինչ-
պէս իր ամենայեալին բայեան, ինքը Համիդն էլ նոյն-
պէս մարդ է, թէև հրէշատիպ, նոյն ապրելու
իրաւունքի տէր: Ի՞նչ կասէր նա, եթէ մէկը
ոչնչացնէր իրան, Համիդի, այդ իրաւունքը, հէնց
նոյն իսկ հետեւելով Համիդի քմածին օրինակին:

Ի՞նչ կանէին այդպիսի մի յանդուգնի հետ սուլ-
թանի պաշտպանները: Ար կախէին: Ղա՛հ, ուրեմն,
նոյն պատժին արժանի չէ՞ արդեօք նոյն ինքը
սուլթանը, «Մեծ Մարդասպանը»...

Խեղկատակը, հաւատացնում են, յայտարա-
րել է, որ պատմութեան մէջ իր մասին պէտք է ար-
ձանագրվէ հետեւեալը. — «Ժամանակով կար մի
սուլթան, Աբդուլ Համիդ, որ մի ժամայ մէջ
ջնջեց աշխարհիս երեսից մէկ ամբողջ ժողովուրդ,
հայ ժողովուրդը:» Ենթադրենք. բայց, անշուշտ
անմիջապէս դրա տակը պատմութիւնը կաւեւացնէ
հետեւեալ աղղու և աղղարարող տողը. — «Որից
յետոյ իրան էլ, այդ սուլթանին, կախեցին, իբրեւ
աշխարհիս երեսին երբ և է եղած Մեծ Մարդաս-
պանի»...

Այդ մի կէտ է — և բաւական մտատանջ
կէտ — որի մասին, ըստ երևոյթին, սուլթանը
տակաւին չէ ուզում կասկածել...

Վերջին երկու սարսափելի տարիներն անցան
ինչպէս սոսկաւորանջ կոշմար (խիպիլիկ) հայերի հա-
մար: Բայց դուրս գալով այդ արիւնալի դժոխքից,
հայերն աւելի քան երբ և է զգացին ու ըմբռնե-
ցին իրանց ապրելու իրաւունքը: Ամբողջ հայ
ժողովուրդը, վերջին ութ-ինը տարւայ ընթաց-
քում, կրեց մի պատմական կերպարանափոխու-
թիւն, որ և հանդիսանում է նրա անհերքելի յաղ-
թանակը և յուսալի դրաւականը նրա ապագայի
վերաբերմամբ: Ղա՛հ՝ նրա բարոյական կատարեալ
կերպարանափոխութիւնն է դէպի լաւը, դէպի դի-
տակցականը, դէպի ինքնաձանաչութիւնը, դէպի իր
սեփական իրաւաձանաչութիւնը: Եւ այդ բարո-
յական կերպարանափոխութիւնը նրա աչքի հանդէպ
դրել է մի բարձր Խեչալ մարդկային ընդհանուր
կենցաղի, որը կունենայ իբրեւ հիմք Ազատութիւնն՝
այնպիսի պայմաններում ամփոփված, որոնք այդ
Ազատութիւնը դարձնելով իրական, միջոց կը տան
ամեն մարդու հաւասարապէս այն վայելել թէ
քաղաքական և թէ հասարակական-անտեսական
ասպարէզներում: Այդ Խեչալը հանրամարդկային
է, բայց և դարուս վերջին քառորդում նա
միաժամանակ և ազգային է: Ամեն ազգային
շարժում, ամեն ազգային ձգտումներ ու պահանջ-
ներ, չը նայելով այն հանգամանքների առաւել
կամ պակաս տարբերութեան, որոնք շրջապա-

տու՛մ են նշանց այլ և այլ ազգերի մէջ, ներկայ պատմական ընթացքով յայտնվում են միայն մի մասնակր, մի բաժինը, մի ձիւղը մէկ ընդհանուր շարժման դէպի ընդհանուր ազատագրութիւն, շարժում, որ այսօր կատարվում է ամեն քաղաքակիրթ ազգերի մէջ միաժամանակ: Ազգային դասն այդպիսով մէկ առանձին հոսանք է, ինչպէս էր դարուս սկիզբներում, այլ նա ամփոփված է համամարդկային կատարեալ ազատագրութեան ընդհանուր հոսանքի մէջ, այլ նա մի գետակ է, որ դալիս թափվում է մեծ գետի ծոցը:

Եւ թափանցելով հայոց խաւարամած հօրիցօնը, արեան ու թշուառութեան անասհման աղէտների ցանցը, որ պատել է մեր հայրենիքը, անցնելով դաշտերում ցանված հաղարաւոր դիակների վրայով, մեր նայածքը կանգ է առնում այն բարձր, այն պայծառ Իդէալի վրայ, և անհամար կորուստների, զարհուրելի տանջանքների, սարսափների միջոցին առկա է մեզ յոյս վհատութեան ընդհանր, ոյժ՝ տկարութեան ժամանակ, կուելու եռանդ՝ լքման վայրկեանին և վաղուան յաղթանակի ու երջանկութեան պատկերով ամօրում է այսօրւան մեր ցաւերն ու դժբաղդութիւնը:

Այո՛, ապրելու ժամանակներ են:

Իայց, սակայն, տոկուն կերպով միշտ կռիւ մղելու պայմանով: Գրանումն է մեր փրկութիւնը: Եւրէկ այլ էին հանգամանքները, և մենք մեր կռիւն տալիս էինք նրանց համապատասխան ընթացք. այսօր այլ են հանգամանքները, և մեր կռիւն եղանակներն էլ պէտք է ընդունեն դրանց նկատմամբ յարմարագոյն ձևը. վաղը կարող են այլ լինել հանգամանքները, և մեր կռիւը պէտք է փոխէ իր կերպարանը: Իայց նպատակը, վերջնական նպատակը, երէկ, այսօր և վաղը, միշտ մի ենդոյն է: Գա՛ ախ իդէալն է, որից մղված ըստ կասնք կռիւը, որի համար ենք մղում կռիւը, որի յաղթանակն էլ պէտք է տանենք վաղը: Ամենից առաջ — ինչ սարսափներ էլ հարուածներ տված լինեն հայութեան — հաւատարիմ մնանք այդ Իդէալին, վստահ լինենք որ մենք խաբված չենք մեր յոյսերում, ամբաստիւ լինենք այն անլուր հալածանքների առջև, որոնք ամեն ժամանակ, ամեն տեղ միշտ եղել են բաժինը մի նոր կեանքի ու նոր գաղափարի իրականացման ձգտող խմբերի ու ազգերի, հալածանքների, որոնք, սակայն, եթէ իրանց ետեւից թողել են մարդկային հէկատոմբների լեռներ ու արեան ծովեր, բայց անհասանելի են եղել գաղափարին, որը միշտ հանդիսացել է վերջին յաղթողը:

Ողջունենք, ուրեմն, նոր տարին, և գիտենանք որ մեր ծովաչափ թափված արեան կաթիլներն,

ինչպէս ջրի կաթիլները ժայռի հիմքի վրայ կաթկաթող, ի վերջոյ կը խախտեն հիմքը մէկ ուրիշ դարեւոր ժայռի՝ սարկութեան ատելի լծի, կը վարձատրեն մեզ մեր զերմարդկային տանջանքների փոխարէն, կը կործանեն մեր կեանքի ամեն հնացած, յոռի ու վնասակար պայմանները և մեր առջև կը բանան ճանապարհ դէպի լաւ ապագայ, դէպի ընդհանուր բարօրութիւն, դէպի Իդէալը:

ՆԱՄԱԿ ՀԱԼԵՊԻՑ

Հալէպ. 96, հոկտեմ. 30

Օգնութեան ապստամբութենէն ի վեր կառավարական շրջանակների մէջ չար մտաբար շրջած տարաձայնութիւնները և զրպարտութիւնները տակաւ առ տակաւ իրականութիւն կը գտնեն: Իբր թէ տեղացի յայտնի անձնաւորութիւններ Զէյթունի յեղափոխութեան գործակից եղեր և դրամական օգնութիւններով մասնակցութիւն են ունեցեր: Մի քանի շաբաթէ հետէ այդ ամբաստանածները հետզհետէ կը կանչուին թիւրք կառավարութեան կողմէ և կը հարցաքննուին. ապագան դեռ ևս անստոյգ է մեզ: Ինդիոյն մի որոշ և ծանր գոյն տալու համար՝ կառավարական ներքին շրջանակներուն և մասնաւորապէս, կուսակալի և ընդհանուր դատախազի և պատժական վերատեսչի մէջ ահագին վէճեր ու պայքարներ տեղի կունենան: Առաջինը լուրջ քաղաքագիտութեամբ հետաւետելով, խնդրոյն աղէտաբեր հետեւութիւնը, կաշխատի և ամեն ճիգ կը թափէ մեղմացնել և տեղի չտալ նորանոր ձերբակալութեանց ու բանտարկութեանց: Մինչդեռ, միւս կողմէ, ընդհ. դատախազը և պատժ. վերատեսչը կը ջանային և ամեն խորամանկ միջոցներ ի գործ կը դնէին խնդրին աւելի ծանր կերպարանք տալ և այդպիսով մեծաքանակ գումարներ կորզել Բերիոյ մէջ գտնուած հայ հարուստներէն: Սակայն անակնկալ կերպով, այս օրեր, վրայ հասաւ այս երկու աւաղակներու պաշտօնանկութեան լուրը և անկարող եղան այլ ևս առաջ տանիլ իրենց չար գիտաւորութիւնները: Ընդհանուրի կարծիքը այն է թէ կուսակալի խաղաղասէր տրամադրութեան և ազդեցութեան արդիւնքն էր այդ:

Չորս հինգ ամիսներէ ի վեր Սուէտիայի կողմերէն տեղա փոխադրուած են տասն և չորս օտարահայատակ շնչակեան յեղափոխականներ, որոնք առանց հարցաքննութեան, անպայման կերպով կը մնան դեռ ևս տեղական բանտը: Վերջին ամսուայ մէջ Սուէտիայի շրջակայ գիւղերէն բերուեցան և բանտարկուեցան նաև յիսուն և մէկ թշուառ անմեղ հայեր: Շատ ցաւալի է նկարագրել այս խեղճեւոր ճանապարհին կրած դժբախտիկան անգթութիւնները պահակաւոր զօրքերէն կամ ոստիկաններէն: Բէէէփէներով ու շղթաներով կաշկանդուած, գանակոծութեամբ և հետիւտն կը բերուին այս տեղ և ճանապարհին, որպէս օրական սնունդ, կը տան միայն 35-40 տրամ սև ու չորացած հաց: Անկարելի է պատմել և գրել այս գիւղացիներու չքաւորութիւնը և խեղճութիւնը:

Վերջերս կոտորածներու և հարստահարութեանց պատճառով Վիլհիլիայի զանազան գաւառներէն խուժք խուժք հայ ընտանիքներ, բոլորովին մերկ ու քաղցած,

ապաստանեցան Բերիայ իրենց գոյութիւնը պահպանելու համար: Տեղացի հայերէն էրբեմն հանգանակութեան և այլ միջոցների դիմեցին կարօտեալ գաղթականներուն օգնելու նպատակով: Սակայն տեղական կառավարութիւնը զանազան անտեղի կասկածներով ու զրպարութիւններով ձերբակալեց և բանտարկեց այդ խնամակալները, որով գաղթականները այժմ՝ կը մնան ծայրայեղ թշուառութեան մէջ և ոչ ոք չը համարձակիր այլ ևս անոնց օգնել:

Այսօր զանազան կողմերէ բերուած տեղոյս հայ բանտարկելոց թիւը կը հասնի 70-75-ի, որոնք կը սպասեն անստոյգ կացութեան մէջ:

Առաւարական պաշտօնեաները, ղինւորները, ոստիկանները բարոյական դժգոհ իրենց ներկայ անստոյգ կացութիւնէն՝ անէծքներ կը թափեն անգաղար իրենց բարեխնամ սուլթանի գլխին և անոր կենաց երկարութեան համար... Թշուառ արարածները, շնորհիւ առատագութեան կայսեր՝ 8-10 ամիսներէ ի վեր, առանց ամսաթուղակ ստանալու, կը վարեն իրենց պաշտօնները: Խսկապէս ծիծալելի և միանգամայն արգահատելի է թիւրք պաշտօնեաներու և ղինւորներու խեղճ դրութիւնը և ծաղրածու դիրքը՝ ծածկուած զանազան կեղտոտ ցնցոտիներով և գեղջկական տրեխներով: Մի տասնեակի զէնքերը երեքի բաժնած, փոխնիփոխ կը շաւակեն ուսերին և նոյն ապիկարութեամբ կը շրջին՝ շուկայի ու փողոցներու մէջ քաղաքիս խաղաղութիւնը անվերապա պահելու համար: Վայ այն մարդուն, որ մի ամայի փողոցի մէջ կը հանդիպի յանկարծ այս պահպան ղինւորներուն, որոնք տէրէ պէյական դրութեամբ պաղարիւն կերպով կը կողոպտեն, կը թալանեն անխտիր, ինչ ազգի ալ որ պատկանի, միայն թէ հարկաւոր է քրիստոնեայ լինել: Ուրիշ կերպ ինչ կարող էին անել՝ շնորհիւ աւագակապետ սուլթանին՝ բոլորովին զուրկ ու կարօտ են կենքի անհրաժեշտ ու կենսական պէտքերուն: Այս աւագակապետ դրութիւնը ընդհանրացած է և օրէնքի բացարձակ իրաւունքը կը վստիւնէ, սկսած ամենաբարձր պաշտօնեաներէն մինչև բնտորագասեալ պարզ ղինւորի կողմէ...

Այնթապի նախկին դէպքերու հեղինակներ ու մի քանի թիւրք չարագործներ, որոնք նախապէս մի յայտնի ժամանակ բանտարկուած էին այս տեղ և յետոյ արձակուած, նոր ի նորոյ գրգռութիւններ երևան հանելու և կոտորածներ առաջացնելու նպատակը ունեցեր են: Կուսակալը իմանալով անոնց այդ դիտաւորութիւնները, ջանաց ու է պաշտօններով հեռացնել Այնթապէն. սակայն այդ թիւրքերը մերժելով Կուսակալի առաջարկը՝ աւելի ևս ոյժ տուին իրենց ընթացքին. Սեպտեմբ. 14-ին թրքական թաղի իսլամ գոմիթէն համախմբած հազարաւոր ղինուած պաշտպօղուգներ՝ կը պատրաստուին վերջին աղէտային հարուածը տալու՝ կողոպտել ու կոտորել մնացած կեաւժոււրները: Տեղոյն գայմագամը ժամանակ առաջ տեղեկանալով այս աղէտային դաւադրութիւնը, անմիջապէս, մի վաշտ զօրքով կը պաշարէ այդ կատաղած ամբարը և կը յաջողի ձերբակալել անոնց պարագլուխները: Սակայն այս կերպով անկարելի կը դառնայ հանդարտեցնել թիւրք խուժանի մոլեռանդ գրգռութիւնն ու կատաղութիւնը և գայմագամը ակամայ կը հեռագրէ Պօլիս և անմիջական օգնութիւն կը խնդրէ մեծամեծ աղէտներու առաջն առնելու համար: Կեդրոնական կառավարութեան հրահանգի համաձայն, նոյն գիշերը, Հալէպէն մեկնեցան ղինուորական

հրամանատարներ Սէլիմ փաշան, Զէքի պէյը և Մարաշի Էֆէնդի փաշան և հազիւ հազ կարող եղան անդորութիւնն ու ապահովութիւնը հաստատել առժամապէս: Այդ շարժումներու հեղինակներէն ոչ մի արգ չէ ձերբակալուած... ինչ արգարադատ կառավարութիւն...

Սուրիական նահանգը ալեկոծութեան բռնուած նաւու նման կը տատանուի: Անիշխանութիւնը ամեն ուրեք կը տիրապետէ: Երկրի խաղաղութիւնն ու ապահովութիւնը հիմնովին խանգարուած և կառավարութիւնը զայն վերահաստատելու անկարող և անտրամադիր է: Նորանոր աղէտալի դէպքեր և սարսափներ յաջորդաբար կը շարունակուին: Տեղական արաբ Էդուլօրը գաղտնի ձգտումներ ունի և խլտումներ ու շարժումներ կը պատրաստէ մերժելու և դիմադրելու Էտիֆ ղինւորներու հաւաքման և տասնորդի ու ոչխարի տուրքի առթիւ: Այս բոլորը սուլթանն ու իր անբարոյական կառավարութիւնը տագնապալից վիճակի մէջ դրած է: Տնտեսական ներքին անձկութիւնը թէ կառավարական և թէ ժողովրդական շրջաններու մէջ օրէցօր կը բազմապատկուի. վաղահաս անկման նախազգուշութիւնները ակներև են. երեւի՝ թիւրքի փառաւոր յուզարկաւորութիւնը մօտալուտ և անվերապ է:

ՏԵԼԵԿՐԱԲԻ Թ. ԳՆՐԱԿՆԱԿՆԵՐ

Տեղոյս նոր կառավարիչը, Բաիֆ պէյ, չկրցաւ կամ չուզեց ժամանակին կարեւոր պահանջներուն համաձայն խաղաղասիրական ընթացք և ուղղութիւն բռնել, կամ աւելի աղէկ է ըսել՝ լուր կատարել իւր պաշտօն: Սկիզբէն նա անկողմնակալ և բարեմիտ ցոյց տուաւ ինքզինքը, բայց յետոյ կամաց կա՛աց սկսաւ իւր իսկական դոյնով երևան գալ. ինքն արգէն իւր նախորդին անկախ բնաւորութիւնն ու կամքը չունենալով՝ տեղի տուաւ թուրք չարասէր կուսակցութեան և հիմա կը գտնուի անոնց հետ կամակից ու համախոհ:

Սեպտ. 1 ին, գիշերը, քաղաքիս միջին թաղի մէջ բնակող Յովհաննէս Պ. Վարդեանի և անոր դրացի եղող հայոց 20 ի չափ տունիւրը յանկարծ պաշարուեցան զօրքերէ, ղինւորականներէ, ոստիկաններէ և փօլիսներէ, որոց խուժքը թուով հարիւրէ աւելի կը հաշւուէր: Առաւօտ խիստ կանուխ խուզարկութիւնք սկըսան մանրադնին կերպով. պաշարուած տուններէն ոչ ոք կրցաւ դուրս ելնել մինչև խուզարկութեանց աւարտիլը: Մեզ յայտնի չէ թէ ինչ պատճառաւ եղաւ այս խուզարկութիւնը, որուն արդիւնքն եղած է մի հայի տունէն 1 հասարակ զէնք գտնելը, որ տարուած և կառավարութեան յանձնուած է:

Նոյն օրը նաև խուզարկուեցան երկու հատ ննջեցեալներ, որոց մին՝ կին մը, իսկ միւսը՝ տղայ մը, գերեզմանատան մէջ, կրօնական արարողութիւն կատարուած պահին:

Առաւարութիւնը և թիւրք գոմիթէն միացած կը գործեն իրենց լրտեսներով և պատճառ կը փնտռեն գէշութիւն հանելու և երկրորդ կոտորածի մը խորհուրդն ի գործ դնելու այս կերպով սարսափ կը պատճառեն ժողովրդին, որ արգէն հազի խնդրով կը աղի և մեծ տագնապի մէջ է:

Ինչ ընէ խեղճ հայը. առնելիքները չկրնար գանձել, գիւղերը համարձակօրէն գործի չկրնար երթալ. շուտրած՝ միայն ցամաք հաց մը ձարելու և արքունա-

կան տուրքը վճարելու հոգն ունի, որ ամենախիստ կերպով կը հաւարուի. (այս տեղ չմոռնանք ըսել թէ արիւնսխում համար, որ տուրքերը չորս թափախծով գանձելու օրէնք մը ունի, վեց ամիսէն բոլորը գանձած է անոնցմէ՝ որոնք որ քիչ շատ գործի վրայ են:)

Հիւսիսեան Նաղարէթէ դրամ առնելու ամբաստանութեան տակ գտնուող չորս հայ երիտասարդները կառավարութիւնը կը փնտռէր մեծ ջանքով. քանի մը անգամ Առաջ. Տեղ. հօր և քաղաքիս մի քանի հայ երեւելիներուն յայտնի առաջարկ և սպառնալիք ալ ըրած էր գտնել և կառավարութեան յանձնել, բայց անոնք այդ մասին պատասխանատուութիւն մը չառին իրենց վրայ, ըսելով թէ կառավարութիւնը ազատ է և կրնայ ամեն միջոց գործադրել ձերբակալելու համար. պատասխան մը՝ որ շատ բնական էր:

Վանի որ մասնիչն ու գաւառները մեր մէջէն չեն պակսիր, ահա սեպտ. 24 ին, 42, օր, կառավարութիւնը կ'իմանայ թէ փախստականները քաղաքէս 5 վայրկեան հեռի, Պէյրեբեաններու պարտէզին մէջ, Լէպլէպիճեան խաչիկի տունը կը գտնուին, մատնութեամբ քաղաքիս վաճառական դասակարգէն Մ. Յարութիւն Պէյրեբեանի և նորա ամուսնայ Մելքոն Պէյրեբեանի: Անմիջապէս զօրքով, ոստիկաններով և առանց հետևորդների կը պաշարուի այդ տունը՝ կէս օրէն յետոյ մինչև երեկոյ խուզարկութիւնը կը շարունակուին բռնուն կերպով: Խաչիկը՝ որ հիւանդոտ էր տունէն դուրս առնուելով սաստիկ կը ծեծուի, ոչխարի պէս մորթուելու համար անգուլթ համախի գանակը կը դրուի իւր վզին, սակայն անօգուտ, վերջապէս ամեն կերպով անգթօրէն կը տանջուի ոստիկաններու և զօրքերու ձեռքով: Խուզարկուած տուներէն ոստիկաններ և զինուորներ լսվեղէն և այլ բաներ, ինչ որ կը գտնեն՝ կը գողնան և ուտելիքները աւարի կուտան. վերջապէս կը գտնեն այդ խաչիկի տան մէջ, գետնափոր տեղ մը պահուած, ինը երիտասարդներ իրենց զէնքերով և փամփուշտներով: Հինգը Հիւսիսեանի պատճառաւ ամբաստանեալներն էին, որք են Գէորգ Պօղոսեան, Նիկողայոս Թ. Օգանեսեան, Թորիկ Խոտօղլի (Ալատիեան), Թորոս Տ. Պետրոսեան (Ֆէլէկեան), Ստեփան Պէրպէրեան: Երկուքն՝ ջառայի գիւղերէն, Գալուստ Անդրէասեան, Բարսեղ Տէմիւրճեան: Մէկը՝ քաղաքէս, Արտաշէս Պուրնաղեան, Կէրճանիսի կոտորածէն ազատուած և իբր յեղափոխական փնտուռելուն պատճառաւ պահուած, իսկ միւսը՝ Գրիգոր Պօղայեան, նոյնպէս տեղացի, կառավարութենէն կասկածելի ճանցուելով փնտուռելուն համար պահուած: Երիտասարդները կը խորհին և կ'որոշեն պահ մը մօտակայ քարը քաշուիլ և կոռիլ զիւցազնաբար, սակայն քաղաքիս ընդհ. Հայոց վտանգը աչքի առջև ունենալով, որ այն պարագային մէջ հարկաւ անխուսափելի կը դառնար՝ հրաժարած են ահամայ իրենց որոշումէն և երեկոյեան մօտ անձնատուր եղած առանց զէնք մը արձակելու: Այս փախստականները քաղաքիս ընդհանրութեան զոհերն եղան, զի միակ զէնքի մը պայթիւնը պատճառ պիտի ըլլար բոլոր քաղաքին երկրորդ կոտորածին՝ որուն արդէն կ'սպասէր տեղւոյս կառավարութիւնը և թիւրք գօմիթէն: Ասոնց հետ մեկտեղ բանտարկուած են խաչիկ Լէպլէպիճեանը և Յարութիւն Պէյրեբեան անուն երիտասարդ մը իբրև խորհրդակից և օգնող տղայոց: Եւ այսպէս 11 հոգիէ բաղ-

կացած սոյն խումբը ծեծուելէ և նախատինքներու ու անարգանքներու ենթարկուելէ յետոյ՝ զօրքերով, ոստիկաններով, փոխներով և շատ մը թուրք պաշտպաններով շրջապատուած՝ հանդիսաւոր կերպով կառավարութեան բանտը տարուեցաւ: Հետեւեալ օրը չարաչար կերպով խուզարկուեցաւ քաղաքիս Հայ պատուաւոր վաճառականներէն՝ ի տարէի ժողովի անդամ՝ Քէմալեան Գէորգ աղայի տունը, ինչպէս և անոր շրջակայ մի քանի հայոց տուները: Միւթէսարիֆը անձամբ կառավարական և զինուորական պաշտօնեաներով, զօրքերով և ոստիկաններով Քէմալեանի թաղը պաշարել տալէ յետոյ՝ տունը մտած, սենեկին տախտակածները, գաւթի խմբի սալապատակները քակել տուած, տան ամեն անկիւնները պրպտած, գաղանի մասն մը բացած, որուն մէջ պահուած էին անցեալ տարուայ կոտորածէն յետոյ Քէմալեանի բոլոր թանկագին գոյքերը, կանանց ոսկեղէն և արծաթեղէն զարդերը և ին, միառմի քրքրած զօրաց և ոստիկաններու առջև քննած է: Եւ ահա այս խառնաշփոթութեան և անկանոն գործողութեանց միջոցին Քէմալեանի և շրջականներու տնէն կը կողոպտուին, կը վերցուին շատ մը բաներ, նոյն իսկ միւթէսարիֆի և նորա նման երեւելի պաշտօնեաներու ներկայութեան. քանզիլէ և շատ մը վնասներ պատճառելէ զատ՝ Քէմալեանի տունէն դուրս պարտէզին մէջ գտնուած յարգանքն անգամ ամբողջ պարպել տալով յատակը խուզարկած՝ բայց բան մը չգտնելով՝ ձեռնունայն դարձած են, ինչպէս և քովի տուներէն:

Այսպէս մեծ ճշդապահութեամբ և հաւատարմութեամբ կը կատարեն իրենց պաշտօն՝ կառավարական պաշտօնեաներ, երբ ինքիւրը հայու հետ է:

Խմբի ձերբակալուելէն և կառավարութիւն տարուելէն վերջը անմիջապէս հարցաքննութիւնը սկսած, և Հիւսիսեան Նաղարէթ ևս ձերբակալուելով բանտարկուած է իբրև այդ ասպատակներուն զէնք տուող, տունը պահող և պաշտպանող. իսկ ասոր եղբորորդին Լեոն Հիւսիսեան ևս, որ իւր հօրեղբորորդոյն՝ Միհրանի հետ Կիրասուն կը գտնուէր արտասահման անցնելու համար, անմիջապէս կառավարութեան միջոցաւ ետ դարձուելով՝ բանտարկուած է հոս Միհրանի հետ: Նոյն օր նաև բանտարկուած է Պուսէիտ գիւղէն Ղուկաս Թութեան և քաղաքիս հարուստ դասակարգէն՝ փինկեանցի Գոսպար Մարգարեան. ասոնք երկուքն ալ գիւղերէն բերած են: Լեոն Հիւսիսեան և իւր հօրեղբորորդին մի քանի օր բանտը մնալէ վերջ՝ իրենց կարմրուկ ոսկիներու զօրութեամբ ազատ թողուած են:

Հիմա բանտին մէջ խիստ տաջանքների ենթարկուած են 11 բանտարկեալները, որոնք գիշերային ճգնաժամեր կ'անցունեն սոսկալի չարչարանքներու, ծեծի և անգութ հարուածների տակ:

Միւթէսարիֆը թուրք գօմիթէի քմաց համաձայն իւր անգթութեամբն ու գազանային բնաւորութեամբն նշանաւոր եղող նախորդ միւթէսարիֆ Մուստաֆա Պէյի բռնաւորական գրութեան հետեւելով՝ իւր անմեղ որսերուն հետ այնպէս կը վարուի, ինչպէս վաղը մը իւր ճիրաններուն մէջ բռնուած զոհին հետ, մի կողմ դնելով մարդկային գթութիւն և օրէնք:

Ահա թէ ինչպէս կը գործադրուին բարենորոգումներ հայերու համար. թուրք չարագործներ և մարդասպաններ անպատիժ կը մնան, արձակ համարձակ կը շրջին, իսկ հայի համար հալածանք, չարչարանք, բանտ, խստութիւն ամենակատարեալ է: Վերջերս կառավարու-

Թեան կողմանէ թաղապետութեան նախագահութեան տակ կազմուած թուրք, հայ և յոյն պատուաւոր անձերէ բաղկացեալ յատուկ յաճախողովի մը միջոցաւ բոլոր հայ անհատներէ երաշխաւորութիւն կառնուի գէշութիւն մը չծախելու համար: Յանձնաժողովի անդամներուն չ'երաշխաւորած հայը պարտաւոր է դուրսէն ուրիշ երաշխաւոր տալ: Գաւառացի հայը ցարդ ինքնապաշտպանութենէ զատ ուրիշ բան մը չունենալով հանգերձ՝ երբ իրմէն երաշխաւորութիւն կ'ուզուի, կը պատասխանէ — հապա օվ պիտի երաշխաւորէ արդեօք թուրքերու համար ալ, որպէս զի նորէն չարիք մը չհասցնեն հայերուս: Աստուած տեսնէ դատաւորանը...

Այսօր ալ տեղի ունեցան նախորդներու նման կարգ մը խուզարկութիւններ պարտէզի թաղը՝ Աղգ. վարժարանի դասատու՝ Ս. Բաջուշի, Ալթունեան Մանուկի, Մարկոսեան Դաւիթի, Ալթունեան Յարութիւնի և փաստաբան Վահան Տէրտէրեանի, եկեղեցւոյ թաղն ալ՝ Միսաք Պուրնազեանի և Վարապետ Հիւսիսեանի տուները, որոնցմէ ևս կառավարութիւնը իր յուսացած արդիւնքները չկրցաւ ստանալ:

Վերջերս յայտնուեցաւ որ խմբի մասնաւորութեան գերը կատարող Հաճի Յարութիւն Պէյէրեանը երկիւղէն չը կարողանալով մնալ քաղաքս, միւթէսարիֆէն մի էմիրն ամէ ստացած և մեկնած է Զմիւռնիա. այս առթիւ զգուշութեան կը հրաւիրենք:

Այս օրեր տեղւոյս կառավարութիւնը սկսած է հայերէն և յոյներէն ժանտարմայ գրել. կըսուի թէ 45-ի չափ հայ և 10-ի չափ ալ յոյն պիտի ըլլան: Մի քանի հայեր խնդրաբեր տուին գրուելու համար, որոնք խիստ ստորին և վատ մարդիկ են:

Պարտք կը համարինք Ահնի ամենաստեղծի և անլուր կտորածի և աւարառութեան մասին ևս մասնաւոր և հաւաստի տեղեկութիւններ տալ:

Ահն իւր 3 գիւղերով (Փինկեանը, Զրմարան մէկ կողմ թողնելով) 3,000-ի չափ սպանեալներ ունեցած է, 70-ի չափ՝ Աիճը գիւղէն, 24-ի չափ՝ Կամարակապէն, 12-ի չափ՝ Թուղուտէն և 2,850-ի չափ ալ՝ Ահնէն: Ամբողջ 3,000-ի չափ հայեր սոսկալի վայրագութեանց և անլուր տանջանաց զոհ գնացած են: Ասոնց մէջ կը գտնուէին քահանաներ և վարժապետներ, նոյնպէս 3-400-ի չափ կիներ, հարսներ և աղջիկներ, որոնց վրայ գործադրուած խժգժութիւնը սոսկում կը պատճառեն նոյն իսկ անզգայ մարդոց: Ստիները և մարմնոյ ալ և ալ մասեր կտոր կտոր եղած են այդ բռնակալ, արիւնխոտ սուլթան կոչուած Համիտի սիրելիներու ձեռքով:

Գեռ քաղաքակիրթ և լուսաւորեալ Եւրոպան անլուր ու անտարբեր կերպով թող տեսնէ հայերուս քաջած տառապանքը, խժգժութիւնը, չարչարանքը և ամենաանտանելի վայրագութեանց դիմադրելը:

Ամօթ, ամօթ քաղաքակիրթ և լուսաւորեալ կարծուած Եւրոպայի տէրութեանց: Այսչափ, ուրիշ ոչինչ:

Իսկ հաղար ամօթ և այն հայերուն, որոնք թերացած իրենց աղբային պարտականութեանց առջև և կուրացած միայն շահախնդրական ու անձնական կրքերով՝ իրենց դաւաճանութիւններով ու դատապարտելի գործերով գործակից կը դառնան արիւնխոտ սուլթանին ու իր վայրենի կառավարութեան...

26 Հոկտ. 96 Շ. Գարահիսար.

ՆԱՄԱԿ ԿԻՆԿԻՍՅՈՅ.

Զոր-Մարզուան, 96 Նոյ. 20.

Ինչպէս Թիւրքիայի ամեն կողմեր, նոյնպէս Աստանայի նահանգի մէջ և շրջակաները կը գործադրուին անլուր վայրագութիւններ և թրքական կառավարութեան յատուկ բարբարոսութիւններ իրենց բազմաթիւ եղանակներով: Կառավարական պաշտօնեաների և հարկահանների ի գործ դրած հարստահարութիւնները աննկարագրելի և միանգամայն սովորական են դարձած: Մերկ, Նոթի, անտուն հայ դիւղացին այնքան ճնշուած է որ իր զաւակների վերջին պարէնը և վերմակն ալ կը ծախէ՝ միայն թէ վախթիւնների և պաշտօնեաների ձեռքէն ազատ մնայ: Կառավարական դատարանի մէջ երբէք հայերի դատը չը նայուիր, հայերի վկայութիւններ չեն ընդունուիր: Հայերէ թալանուած ապրանք ու անասուններ բացարձակապէս կը վաճառուին և տէրը չէ կարող համարձակիր պահանջել:

Սուլթանի մի վաշտ արաբախօս ռէտիֆները դեռ ևս կըսպանեն մեր շրջակաները և ծովեզերքը: Ասոնք՝ պահպանողի անուան տակ՝ սաստիկ կը հարստահարեն տեղացի ժողովուրդը: Այն աստիճան ցածոգի և թշուառ են այս զինուորները որ ամենաչնչին և գարշելի գոյքերն անգամ կը գողանան. նոյն հաւասարութեան վրայ կը գտնուին նաև իրենց զօրապետներն ու սպաները:

Հոկտեմ. 31-ին Կուս սկալի հրահանգի համաձայն, տեղական պաշտօնեաները մի գրութիւն ստորագրել տըվին հայերին՝ սպանալիքով ու ճնշումով, որով կը խոստացուէր հայերի կողմէ որ այսուհետեւ պանդուխտներ և վնասակոր թղթեր չը պիտի ընդունին, հաւատարիմ պէտք է մնան սուլթանին և չը պիտի յարձակին թիւրքերի վրայ. փոխադարձաբար կառավարութիւնն ալ պիտի ջանայ ապահովութիւնը վերականգնել... Սակայն հետեւեալ օրը Փայասի յիսնապետ Բէճէպ աղան իր տանեակ ոստիկաններով գիշերանց շրջապատեց Կիւրնիցի մի հայի խանութը, որը ունենալով կանոնաւոր անցագիր, մի բեռ տեղական ապրանքով իջեանած էր Օճագլը: Անոր ապրանքը, մօտը գտնուած դրամները, նոյն իսկ հազուադէպ կողոպտելով և սաստիկ կերպով ծեծելէ յետոյ՝ շղթայակալ իր հայրենիքը վերագարծուց... Եթէ ողջ հասնի:

Տեղիս շուկան և առևտրական խանութները բռնի ուժով զօրանոց և պահականոց դարձուցին: Բազմութիւ սրահներ ու սենեակներ, առանց վարձու, արաբ զինուորների ախոռներն են դարձեր:

Նաճուղը հայ գիւղը թէպէտ անցեալ տարուայ գէպքերի միջոցին թալանուեցաւ, սակայն մեծամեծ փնտներ չը կրեց բաղբատելով ուրիշ գիւղերի հետ: Կառավարութիւնը մի հարիւրապետ և 30-ի չափ զինուոր դրաւ այն տեղ, իբր հայերը պահպանելու նպատակով: Այդ զինուորները այսօր իրենց անտանելի պատուհաս են եղած: Գիւղացիները չեն կարող դրացիական յարաբերութիւն ունենալ. անոնց անասունները զրաւելով՝ ամեն օր փայտ, մացառ, ուտեստ և ուղմամթերք կը փոխադրեն. հետզհետէ կը պակսին, կը դողացուին իրենց երկրագործական անհրաժեշտ գործիքները. բոլորովին անտանելի է եղած գիւղացիների կեանքը:

Զոր-Մարզուանցի Գարսեան Վանէսը դատ բացած էր մի աւաղակ թիւրքի դէմ, որը իր տունը ծակած և ձին գողացած էր. Վանէսը իր ձին գտած էր յի-

շեալ թուրքի տան մէջ: Սակայն դատարանը վանէ-
սը զըզկելով յայտնի իրաւունքէն, ձին յանձնեց աւա-
ղակին: Հայը երբ արդարութիւն պահանջեց խիստ կեր-
պով, արտաքսուեցաւ թիւրք պաշտօնեաներու կողմէ:
(Հարունակելի) ՆԻՉԱՎ

ՄԻՋՏՈՒՆ ԳԻՒՂԻ ԳԻՊՈՐ

96. Հոկ. 15 — Զմշկածագ

Հայկական ընդհանուր աղէտների մէջ Միատունն ալ
ուներացաւ իւր կարեւոր բաժինը: Կարծես բաւական չէին
պարբերաբար ի գործ դրուած հարստահարութիւններն
ու կեղեքումները, որոնց զոհ գնացին բազմաթիւ գիւ-
ղացիներ, վերջին պատահարն ալ եկաւ բնաջինջ ընելու
ողջ մնացողները:

Ղիւղին շրջակայ դրացի թուրքերը նախ պատգա-
մաւորներ ուղարկելով՝ կը յորդորեն գիւղացիները որ
մահմեականութիւն ընդունին, սպառնալով, հակառակ
պարագային, իսպառ սրէ անցնել ամենքը: Թէպէտեւ նա-
խագգուշութեան համար կառավարութեան կողմանէ մէկ-
երկու ոստիկան ուղարկուած էին, սակայն այդ միմի-
այն ձեռք համար էր. իսկական դիտաւորութիւնն էր՝
յարձակման պարագային արգելք լինել գիւղացուց կող-
մանէ լինելիք դիմադրութեան ո՛րք է փորձի: Թուրք պատ-
գամաւորները կստանան մերժողական պատասխան, որի
վրայ՝ միանալով քիւրդ աշերէթներու հետ՝ տաննահնդ
որ պաշարած կը պահեն գիւղը, ենթարկելով գիւ-
ղացիները ահ ու սարսափի: Այդ յանգուզն վայրագ-
ները գիւղը պաշարած էին որպէս թէ զայն պահպա-
նելու համար դրսէն եկողներու դէմ, սակայն իսկու-
թիւնն այն է թէ յարձակելու համար երկրորդ հը-
րամանի մը կսպասէին: Հրամանը գալուն պէս՝ կը յար-
ձակին և աւեր ու թալանի կուտան ամեն բան, կրկին
հրաման տալով որ կրօնափոխ լինին: Երբ որ այս երկ-
րորդ հրամանն ալ հաստատ ընդգրկուեցաւ կը հան-
դիպի, այն ժամանակ բռնութիւնը երեւան կուգայ իւր
քստմենքի տանջանքներով: Նախ կը բռնեն քահանան,
որը թլիստիլէ յետոյ կը գլխատեն և, որ ամենասոս-
կալին է, կտոր կտոր կընեն այդ մեծահաւատին մար-
մինը. անկէ յետոյ՝ կսկսին գիւղին շրջակայ տունները
հրդեհել: Այստեղ է որ կսկսի ընդհանուր արհաւիր-
քը. գիւղացին սարսափահար և յուսահատ՝ ի փախուստ
կաճապարէ. հայր, մայր, որդի, քոյր և եղբայր, խառն
ի խուռն, միայն փախչելու և իրենց գլուխն ազատելու
կը նային, առանց գիտնալու թէ ո՛ր կամ ո՛ր կողմ
կերթան, — մէկ կողմէն հուրն էր որ կը հալածէր զա-
նուր, միւս կողմէն՝ սուրը... քանի սոսկալի էին մատ-
ղաշ աղայոց սուր ճիւղերն ու անկար ծերոց խորդիւն-
ները: Նոյն միջոցին գնդակի մի հարուած կընդունի թ.
Յովհաննէսի 18 ամեայ որդին, պատանին Պետրոս, որ
իւր հոգին մօրը գրկին մէջ կաւանդէ: Ոմանք գնդա-
կով կը խորովուին, ոմանք սրով կը խողովոյն և կը
թաղուին մոխրակոյտին տակ. մէկ ուրիշը, թշուառ կին,
բոլորովին յուսահատ՝ ինքզինքը Մարգարտակայ քարէն
Եփրատը կը նետէ և ջրերու մէջ խեղդամահ կանե-
լուութանայ: Ղիւղերը արդէն վրայ հասած է, բայց բո-
ցակէզ գիւղի տիրատեսիլ և օձապոյտ ճառագայթ-
ները կը լուսաւորեն Բաց բերանն ու Բերդօղլը, Ս.
Տիկինն ու Ս. Փիլիպպոս հայրապետը (ապառաժներու և
քարայրներու անուններ): Թշուառ ու հէք գիւղացիներ
ոմանք հրաշքով Եփրատի միւս կողմը կանցնին,

ոմանք ալ յեռներու, կիրճերու և քարանձաւներու մէջ
կապաստանին: Եփրատը անցնողները, որոնց թիւը փո-
քրը է եղեր, այն յոյսն ունէին թէ միւս կողմը ա-
պահովութիւն պիտի գտնէին, անգիտանալով որ մի-
ւերոյն աղէտը այնտեղ ևս տարածուած էր աւելի մեծ
սաստկութեամբ: Մեր կողմը գտնուողները հազիւ 15 օ-
րէն, մերկ վիճակի մէջ, կը կարողանան քաղաք հաս-
նիլ, իսկ Եփրատը անցնողներուն մեծ մասը քարանձաւ-
ներու մէջ կը կորսուի:

Սոյն գէպքէն յետոյ՝ թշուառութիւնը ընդհանուր
եղաւ քաղաքին մէջ, և, թէև նպաստներ ուղարկուեցան,
սակայն շատ քիչերը օգտուեցան, լստ որում այդ նը-
պաստներու մեծ մասը քաղաքին մէջ գտնուող սովո-
րական մուրացիկներու յատկացուեցաւ: Անպահովու-
թիւնն ու դժգոհութիւնն է որ կը տիրէ գիւղին մէջ.
ամենքը կը գանգատին գայմագամին դէմ, որ Քիւրդ
օղլի է: Հատերու այգիներն ու պարտէզները վրանա-
բընակ աշերէթներէ և մօտակայ թուրք գիւղացիներէ
կը մշակուին: Գաղթել ուղողներու անցագիր չտրուի.
վերջապէս ամենայն ինչ կատարեալ է.

ՆԱՄԱԿ ԽԱՐԲԵՐԴԻՑ

Խարբերդ, 25 Հոկտեմ. 96.

Վորանոր կոտորածի սարսափը կը տիրէ հայ ժո-
ղովորդի մէջ. իսկ թուրքերն ալ վստահ լինելով թըր-
քական ներկայ պաշկապօղու կառավարութեան մօտա-
լուտ քայքայման՝ ակնդէտ այդ օրուան կըսպասեն: Ամեն
ուրեք կը լսուի թուրքերու բերաննեղէն՝ թէ «մենք
գիտենք որ վերջապէս մեր իշխանութիւնը պիտի քան-
դուի. պատճառն ալ դուք եղաք, հայեր: Ռուսը այս
կողմերը պիտի գրաւէ, բայց այն աստի թող լաւ հաս-
կանան հայերը որ մի հայ իսկ ողջ չը պիտի թողունք.
այդ անկէ վերջ սուլթան Համիտի փոխարէն թող
յաջորդէ «Սուլթան Նիկօլայ»: Ահա այսպէս հետզհետէ
զգալի կը դառնան նոր և արիւնահեղ գէպքերու նշոյլ-
ները: Հայերը բոլոր ստացուածքնին կորսնցունելէ յետոյ,
երկար ժամանակէ յ վեր, միմիայն միսիօնարաց բաշխած
թայինով կը կերակրուէին, իսկ այժմ՝ այդ ալ կտրը-
նած է բոլորովին: Այս ձմեռ սոսկալի է հայոց դրու-
թիւնը, ոչ տուն ունին պատսպարուելու, ոչ հաց, ոչ
ղլխատ, ոչ անկողին, թշուառութիւնը կատարեալ է:
Քաղաքի հայ խանութպանները իրենց ապրանքները խա-
նութէն տուն փոխադրեցին, յուսալով որ կոտորածը
կամ թալանը շուկային մէջ կը լինի: Այդ ամենէն զը-
կուելով՝ մնացած չնչին ապրանքներու համար խանութ
կերթան՝ գէթ մի էտոր ցամաք հաց ձուրեւու: Սակայն
ցաւալին այն է որ այնտեղ ալ հանգիստ չեն կարող
մնալ: Երկու կամ երեք ժամ հազիւ կը նստին խա-
նութը, և ահա կը տարածայնուի մի լուր թէ կեաւուր-
լարը քէսէճէկիլ. հայերը անմիջապէս փակելով խա-
նութները կը փախչին տուն: Անհանգստութիւնն ու ան-
պահովութիւնը այսպէս կը շարունակուին մշտապէս:
Մասնակի սպանութիւններ ու թալանումներ կը գործա-
դրուին անընդհատ թիւրքերու կողմէ, նամանաւանդ
գիւղերը և ճանապարհներու վրայ: Արդէն թուրքերը սա-
տիկ գրգռուած էին հայերու դէմ՝ Մուհամմետի կը-
րօնը փողոցային կրօն դարձնելուն համար:

Թիւրք զինուորները սպառնալով այնքան անհաշուելի
կողոպուտներն, որը թալանեցին ընդհանուր սարսափնե-

րի միջոցին, դարձեալ ինկած են նախորդ անթի ու թշուառ վիճակին: Մի քանի օր առաջ պատերազմի տարածայնութիւններ երեւան եկան. զինւորները լքելով այդ գաղտնի խորհուրդ են արած պատերազմի չըգնալ և ապստամբել, և այս առթիւ յայտարարութիւններ ցրուած են խըշլա յի մէջ: Հազարապետը տեղեկանալով զինւորներու այս ներքին յուզումներուն ու գրգռութիւններուն անոնցմէ շատերը սաստիկ ծեծով պատժելէ յետոյ՝ պարագլուխներն ալ կը բանտարկէ: Ահա թիւրք կառավարութիւն կոչուած առաջակային կազմակերպութիւնը, որը անբուժելի կերպով փճացած է թէ տնտեսապէս և թէ բարոյապէս: Յայտնի իրականութիւն է որ նա այլ ևս չէ կարող շարունակել իր գոյութիւնը և կանգնած է իր գերեզմանի դրան առջև. այսու հանգերձ, սա ալ ճշմարիտ է, որ նա յուսահատական ճիգեր կը թափէ մեզ ևս միտքին քաշել և տանել իր հետ, եթէ շուտով հայերս չը նախազգուշանանք այդ սոսկալի անկումէն ազատուելու...

ԼԵՌՆՈՐԴԻ.

ՔԱՂՈՒԹՅՆԵՐ ԵՒՐՕՊԱԿԱՆ ԹԵՐԹԵՐԻՅ

1 ԴԵԿՏ. ՎԻԷՆՆԱ. — Ըստ «Նաե ֆրայե Պըրէսէ» «Թերթի, Անգլիոյ կառավարութիւնը բարենորոգումների մի նոր ծրագիր պատրաստած է Տաճկաստանի համար, որը եթէ ընդգրկուածիւն կրէ Տաճկաստանի կողմից ճշմարտ ի գործ պիտի դրուի: Գերմանիա, Աւստրիա և Իտալիա համաձայն են այս կարգադրութեան, Ռուսիա ևս մի քիչ տատանելէ վերջ համաձայնեցաւ նրան, սակայն միշտ Լոպանօֆ իշխանի քաղաքականութեան հետեւելով բոլորովին հակառակ է ճշդում՝ բանեցնելու Տաճկին վրայ: Ռուսիա որ անխուսափելի կը գտնայ Տաճկաստանի մահը, բարենորոգումներով չուզեր զայն ամրացնել, Տաճկաստան ալ ընդհակառակն աչքերը դրած յոյսը բոլորովին Ռուսիոյ վրայ գրած է, և կը շարունակէ իւր բարենորոգութեան խաղերը — կատակերգութիւններն:

4 ԴԵԿՏԵՄԲ. — Հաւաստի աղբիւրէ կը տեղեկանանք, որ նոր առաջարկ մը արուած է կամ արուելու վրայ է Մեծ պետութեանց նկատողութեան առջև և է, որ Ռուսիա իրենց համաձայնութեամբ Բոսֆորի և Սև ծովու հիւսիսային — արևմտեան եզերքը գերաւէ մինչև գրեթէ կէս մղոն ներս մտնալով, որ Պոլիս և Գարդանել Եւրոպական հսկողութեան տակ գրուի, Սուլթանի կառավարութեան ներքև մնալով, և թէ վերջապէս Գանդանելի բերքերը հիմնադրապէս քանդուելով անցըր կառարկապէս ազատ մնայ: Թրքական կայսրութեան ամբողջութեան վերաբերմամբ ոչ մի ուրիշ փոփոխութեան խօսք կամ թելադրութիւն իսկ չըկայ:

16 ԴԵԿՏ. ՎԻԷՆՆԱ. — Պ. Նելիտօֆ, Ռուսական զեւպանը, այստեղ եղած միջոցին, տեղեկութիւն առաւ Կոնստանտնուպոլիսէն թէ Աւստրիա ամեն կերպով պատրաստ է նպաստելու Ռուսիոյ Տաճկաստանի քրիստոնէից օգնելու գործին մէջ: Կոնստանտնուպոլիսի պատասխանը առ Նելիտօֆ այնչափ նպաստաւոր եղած է, որ այս վերջինը հարկ չէ տեսած այլ ևս Կայսրէն ունենդրութիւն մը խնդրելու:

Վաղը պ. Նելիտօֆ պիտի ներկայանայ Սուլթանին պարզ ձևի համար միայն ըստ սրում գեռ նոր էր հեռացած Կ. Պոլսէն. բայց մի քանի օր վերջը վերս-

տին պիտի ներկայանայ Սուլթանին և պիտի հաղորդէ նորան Ռուսիոյ առաջարկները: Այդ ժամանակամիջոցին հարցը վիճաբանութեան պիտի դրուի միւս զեւպաններին հետ: Երբ Նելիտօֆ իւր առաջարկները ներկայացնէ սուլթանին, պատասխանը ստանալու համար ալ ժամանակ պիտի որոշէ: Բոլոր զեւպանները միատեղ պիտի ներկայանան սուլթանին, ազդարարելով նորան որ իրենց կառավարութիւնները համաձայն են Ռուսական առաջարկներին, և թէ ատոնք Եւրոպական առաջարկներն են, և պիտի հրաւիրեն զինքը որ ընդունի նրանց նոյնութեամբ և անփոփոխ կերպով: Եթէ Ապտիւլ Համիտ մերժէ, պետութեանց ներկայացուցիչները իրենց անցագրերը վերցնելով պիտի հեռանան Կ. Պոլսէն: Իսկ թէ ի՞նչ պիտի յատուհանեն անոնց հեռանալէ վերջ, այդ կէտը գեռ մութ է և նկատողութեան ալ առնուած չէ առ այժմ:

Տարակոյս չըկայ սակայն, որ ծանր քայլեր ձեռք պիտի առնուին, և Սուլթանը պիտի տեսնէ որ իր մերժումով իր գահը վտանգի տակ կը դնէ:

21 ԴԵԿՏ. ՊԵՐՏԻՆ. — «Գրանքֆուրդեր Յայտունի»-ին Կ. Պոլսէն քաջուած հեռագիր մը կը ծանուցանէ որ Ռուսիոյ զեւպանը երէկ մէկ ժամէն աւելի ունենդրութիւն ունեցաւ Սուլթանին մօտ: Յետոյ այցելութիւն մը տուաւ Մեծ Վեզիրին և երեկոյին զեւպանական ժողով գումարուեցաւ:

Պոլսոյ մէջ շրջուն պահակներու թիւը եռապատկուած է: Պալատան մէջ ամենամեծ մտահոգութիւն կը տիրէ: Ընդհանուր կարծիքն այն թէ Երիտասարդ Թուրքերը ցոյց մը կը պատրաստեն, որոնք մեծապէս գրգռուած են վերջին բաղմաթիւ ձերբակալութիւններու պատճառաւ: Վերջին մի քանի օրուան մէջ մօտաւորապէս յիսուն զօրականներ անյետացեր են, և իրենց մեծերը չեն գիտեր թէ ո՞ւր են անոնք: Կայսերական իրատէ մը ելած է որ խստիւ կարգիլէ Երեսըգ Բեօշլի մօտերէն անցնել այն ամեն զօրականներուն, որոնք անմիջապէս պալատական պաշտօնէութեան մէջ չեն գտնուիր:

21 ԴԵԿՏ. Կ. ՊՕԼԻՍ. — Կայսերական իրատէ մը ելաւ որ Ընդհ. ներում կը շնորհէ Հայ բանաարկեալներուն ի բաց առեալ անոնց որոնք մահուան դատապարտուած են. Հալէպի մէջ բանաարկեալ ինը Ամերիկահայատակ հայերը Թերթէլի պիտի յանձնուին իրանց աները ուղարկուելու համար:

22 ԴԵԿՏ. ՊԵՐՏԻՆ. — Գերմանական Թերթերը կիմանան թէ Օրմանեան Պատրիարքը մտադիր է հրաժարելու, ըստ որում չուզեր ստորագրել Գրան առաջարկած երեք թղթեր որոնցմէ մին երաշխաւորութիւն կը պահանջէ Պատրիարքից ապագայում Հայերի խաղաղ մնալուն. երկրորդը կարգ լու Պատրիարքին ուէ յարաբերութիւն ունենալ զեւպանների հետ, իսկ երրորդով պէտք է յայտարարէ Պատրիարքը թէ վերջին խաղաղութիւններու պատճառը միայն Հայերը եղած են և թէ կառավարութիւնը և պաշտօնէութիւնը կատարելապէս անամբաստանելի են:

ԱՄՓԵՐԻ—ՓՐԵՆԴԵԿԱՆ ԽՄԲԸ

ԵՊ

Պ. Մ. ՉԵՐԱԶ.

Պ. Միսաս Չերազ l'Arménie -ի յունվար 1-ի թերթին մէջ կ'աղաւաղէ կամ կը մթագնեցնէ իւր այն յայտնութիւնների եւ ար-

դէն սեփականացուցած համոզումների ուղղութիւնը զոր ինքնաբերաբար արտայայտեց նա մեր տեսակցութեան մեջոցին եւ որ գրեթէ կէտ առ կէտ հրատարակեցաւ Ապտակի եւ Հընչակի մէջ: Իսկ ՕՅ-ի վերաբերմամբ նա առեւի ծանրացաւ քան ինչ որ հրապարակ էի հանած, եւ այդ պարոնի մասին խօսած ժամանակ պ. Զերազ այնքան հաստատութեամբ կը խօսէր թէ ՕՅ. ոստիկանութեան գործիք էր, որ իւր այդ կարծիքը համոզման զորօքն կը կրէր:

7. Ձերազ հիմն կը գրէ, որ իւր թղթակիցներն են հաղորդած թէ Արփիարեան, Օհ. եւ այլն թիւը կառավարութեան ցրտներն են: Մեր խօսակցութեան ժամանակ ալ. Ձերազ ըսն մասնացոյց չըրաւ իւր այդ տողեկոթեանց աղբիւրները: Նա կը խօսէր այն մարդոց նման որոնք արդէն որոշ համոզմուն կայացուցած են իրենց խօսած նիւթին վրայ: Իսկ եթէ հիմն ալ. Ձերազ իւր այդ համոզումը փոխած է, ուրեմն նա խառտովանած կը լինի թէ իւր Կ.Պոլսոյ թղթակիցները ստախօսներ են խաբէրայիներն են: Նա հիմն կը գրէ թէ պատրիարքարանի նախկին «կարիւր մե պաշտօնակալ» խօսքերէն նոր կարծիք է զոյացուցած: Այդ «կարծիւր պաշտօնեան» լինելով Արփիարեանի արքանակներէն եւ մտերիմ ընկերներէն մին կ'երթայ ալ. Ձերազի մօտ եւ, անշուշտ, կը պարտաւորցնէ ալ. Ձերտգին հրապարակաւ յայտարարելու տարբեր մի համոզումն իւր այն համոզումէն, որը հրատարակեցաւ Ապտալի կի եւ Հնչակի մէջ:

Գլխորդի խօսքերով ռէսիւն կուզէ արդարացնել պ. Չե-
րազ: Կ. Պօլսոյ իրարարգովն ղարոցի այդ արիիարակական-
ները եւ: «Կարեւոր պաշտօնանները» այսպէսով անկանխի մի ծու-
ղակի մէջ ծածծ եղան պ. Չերազին:

Ճշմարտությունը այն է, որ պ. Զերազ համարձակություն չունի եւ կը վախճայ «իր» համոզուիները հրապարակապէս յայտնելու: Պ. Զերազի կողմէն այսպիսի երկդիմէ, յեղեղուկ ու խուսափողական ընթացքը Ներելի մի ընթացք է, մանաւանդ երբ Y Armenia-ի ընթերցողները միեւնոյն թերթի լուրերի բաժնին մէջ նկատեն որ պ. Զերազ դիտմամբ յառաջ քերած եւ շեշտած է մի հայու Armenia's ordeal գրուածքը այն հատուածը թէ... «Նշակեալն հայր մարդեան մարդիկ որոնք զայր շէկի թուրքի գործիքն եւրոն են նազըմ փաշայի առաջնորդութեան տակ»...

Եթէ պ. Զեւրագ անկեղծ է, ինչ որ փափաքելի է որ լինի - պարտաւոր է խոստովանիլ ու հասկանալ, ամեն մարդու պէս, թէ այդ հոսքերը կը վերադառնին ուղղակի Արփիարեսանին, ԾԳ-ին եւ սոցալայն միւս ընկերներին, որոնց նոյն իսկ անգլիական դատարանի արձանագրութեանն նայելով արտաբերած են Հնչակեան Կուսակցութեանն այն հիման վրայ որ զոքս թուրք կառավարութեան գործակալ եւ գործակալի գործակիցներ են եղեան հասելո՞ւ:

Սահայնքն քանի որ պ. Ջերազ իւր շամգումը խառնամիտըր-
րեւոյ հարկին ենթարկւած է միմայն «Խարքեւոր պաշտնայի» ան-
հիմն, իրարազգովական ու կողմակցական «ինծ քսաւ»-ի հետեւ-
անօք, ռւսոյի եւ եւս այստեղ արժան կը դատեն՝ հրապարակա-
պէս յայտնել երկու ամենակարեւոր որ պշտօնեան եւ քի-
այլ տեսակի ամենահիմաւոր ու զովաստական յայտարարութիւնը,
պայնքն ան ինչ որ ոստիկանութեան նախարար Նազըմ եւ ոս-
տիկանութեան ժողովի նախագահ Հիւսնի, պարագայի ընթմամբ,
պէտք զգացին յայտնելու ինծ իրենց սեփական ընթանով, 1892-ին
պարիս ամսի սկզբին, երբ ծերեակալուած ու այլ երկուքի հար-
ցաքնութեանցը ենթակայ էր Արիա արտուրէնէ առաջ:

Իմ ծննդավայրությունս միջոցին սոսիալիստություն ձեռքս էր ընկած մի նամակ, որի մէջ է մէջ պլյոց Արփիարեանի համար ըսած էր թէ «նա ստորի մարդ է»։ Այս առթիւ հարցազնուությունս ամանակն սոսիալիստությունն նախարար նազարի թէ՛ յանդիմանական շեշտով ըսաւ ինձ. «Իրոք ալ էլաց (ստոր) կանուանէր Արփիար էֆէնտին, որովհետեւ լաւ տեղեակ էր թէ իւր ազատուելէն ի վեր ամենուէր ու հաւատարիմ է դարձեր Տէրութեան ու Ազգիս (Տէօվլէթէ վէ միլլէթէ) ու տեղեակ էր թէ նա գաղտնացար իմ ծառայէ մեզ»։

Մի քանի օր յետոյ զաժան Հիւնի բէյը միեւնոյն կէտի
առթիւ աւելի վերժինդքաւան զայրոյթով կշտամբելով զիս, ջեր-
մապէս պաշտպանեց ու շտաղակեց Արփիարեանին եւ իւր թու-
նաւոր տտամանի կրժողովով կատաղաբար պողաց վրաս. «Դուք
հայ խողովարարներդ շատ լաւ տեղեկութիւն ունիք (խաբարբընք
վար) որ չիմա Արփիարեանը զաղտնապէս մեզի ծառայու-
թիւն կընէ, այդ պատճառաւ հայերու առջեւ կը ջանար զիւրք
ստոր ցոյց տալ»:

Դարձեալ մի այլ փաստ:

Ամենահաստատ մի աղբյուրէ յայտնի է հետեւեալը: Բէրու-
թի Կուսակալութեան ղեւանատան մէջ կը գտնուի (ըստ օրինի)
մի ցուցակ ուր նշանակւած են Արիւս արքայորդի ընտր հայ Եւս-
դարեանս յանցաւորների անունները իրենց յանցանքների տե-
սականերով, որպէս եւ իրենց մուկ ալիքներու (մատուցիւն
ընող վկաներ) անուններով: Այս ցուցակին մէջ Աքիա արքայ
ղրկւած Դ. Տօնապետեանի անունն ղիմաց իբր նորա մուկ-
ալիքները նշանակւած են Մ. Թուրուիւն ճիէֆ, Մ ամբըրէ
եւ Արֆիւր Արֆիւրեան եւ Ժիւստինըր:

Ինչ պատուական անունների պատուական շարք, այնպէս
է՞, «կարելորդ պաշտօնեային» հաւատ ընծայող պ. Զեքարզ:

Պ. Զերազը ընթացքը պարզապէս մոռադրելի է: Նա այս տեսակ խայտառակներու մասին հըր ստացած, շրտառակած եւ խօսած համոզումները այժմ եւձ կը ծամաձղէ, կաղաւաղէ կը թռնալիւղէրէ: Նա ուղղադադ շրտառակածքի պարտականու- թեան յաղէկա կը թերանայ, կը նահանջէր կը խոսափէ:

7. SOU.

Իր ասակցութեանս Գանձարանում շնորհակա-
լութեամբ ստացվել են հետեւեալ գումարները. —

ԹԻԻԲԻԲԻԱ. — Կ. քաղաքի մէջ Հնչ. Կուս. Ներկ-
ւ. Մար.ի միջոցով հանգանակուած և «Հնչակի» N-
17-ի մէջ ծանուցուած 500 ֆրանքի նուիրատուներու
ցուցակը. — Ճշմարիտ Հայէն 300 դահեկան. Հուրէն և
Փայլակէն 200-ական դ. Կայծակէն և Հ. Ի. Գ. Հ-
էն 108-ական դ. Ծերունիէն, Պանդուխտէն, Մեծա-
ւորէն և Անօթիէն 100-ական դ. Երկաթէն 95 դ.
Ղարիպէն 81 դ. Սղոցէն, Դանակէն և Ռ. Խ. Խ. Մ-
էն 60-ական դ. Զմեւիէն և Հրացանէն 50-ական դ.
Կոռ Կուզտօնէն 47 դ. Գամէն, Կարիճէն, Օտարակա-
նէն, Սուրէն, Հրանտէն, Գ. Լ. Ս. Զ-էն, Մ. Ա. էն,
Զպան Մէնեքեանէն, Շէն Մնաքէն և Վարպետէն 40-
ական դ. Ծարաւէն 30 դ. Քամիէն 25 դ. Աքցա-
նէն 26 դ. Գայլէն, Ալիւրէն, Կտաւէն, Շագանակէն և
Կաթինէն 25-ական դ.

Եւոյն քաղաքի Մասնաձիւղի ստացածը. — Մի քանի գարոցական աշակերտներէ 125 դ. Աղուէսէն 100 դ. Գրիգէն 40 դ.

Խարբերդի Մասնաճիւղը ստացել է հետեւեալ դու-
մարը. — Վ. Մամիկոնեանի խմբէն 972 դահեկան. Վ.
էն 700 դահ. Յ. Ա. էն 600 դ. Վ. Մամիկոնեա-
նի խմբէն 450 դ. Յովադէն, Վազրէն, Պ. Եղբարբէն
և Գ. Զ. էն 540-ական դ. Խ. Եանէն՝ Աօ-ի ձեռ-
քով 432 դ. Սշոցի ձեռքով 400 դ. Խ. ք. էն 378
դ. Վաղինակի ձեռքով 500 դ. Պ. Ասորիէն 216 դ.
Յ. Վ. էն 150 դ. Գեղանիէն. Կայծակէն և Բոռնց-
քէն 108-ական դ. Վաղինակի խմբէն 216 դ. Ծիա-
ծանէն 27 դ. Պ. Վարդկեսէն և Ա. Տ. Կ. էն 54-ա-
կան դ. Բաց բերանէն 5 դ.:

ՊԱՐՍՈՒԼՍՏԱՆ. — Թալիբէթի Հիւշ. Մասնաճիւղը ըստացել է. Տիկ. Օ. Ղ. . . — ձեռքով Հանգանակված. — Տիկ. Օ. Ղ. . 20 Թուման. Օր. Պ. 20 Թում. Տիկ. Իսկ. 25 Թ. Տիկ. Մար. Ն. 20 Թ. Օր. Տ. 20 Թ. Օր. Մ. 2 Թ. :

ԹԻՒՐԳԻԱ. — Եր. ք. ից X. ից 23 ֆրանք 50 սանտիմ.
ԱՔԻՍԻՆԻԱ. — Համակրողից 43 ֆր. 50 սնտ.

ԱՄԵՐԻԿԱ. — Լօրէնս ք-ից Պօղոս Էմիրխանեանից
1 զօլ: Սէլիմ քաղաքի Մասնաճիւղից 1894 թվին

ուղարկված 17. Անդ. ոսկի, 15 շիլինգ, և մէկ պէնս, որ
փօստային չվտխութեան պատճառով ստացվեցաւ մի-
այն վերջերս: Ինն ք-ից 4-ից 4 դոյ. Սինամուտից 6 դոյ.

ՍԵՐՔԻԱ. — Պաշանկա թ. հց Տ. Կ. Ս. հց 15 շր.
ՌՈՒՄԱՆԵԱ. — Մանգալիա թ. հց Յ. Տ. հց 22 շր.:

Յօդուածներ, լղլթակցութիւններ, տեղեկութիւններ
և դրամ ու մանդատ ուղարկելէ հետեւեալ հասցեով. —

M. Beniard. — 22, Ormiston Road, Shepherd's Bush.
London W. [Angleterre].

ՏՊԱՐԱՆ

“ト4252”

109. 7. 09.